

Prikaz

Francis Fukuyama: *After the Neocons – America at the Crossroads*

Profile Books, London, 2007., 226 str.

Knjiga jednog od najslavnijih političkih teoretičara današnjice, profesora međunarodne političke ekonomije na Sveučilištu John Hopkins, aktualna je u vrijeme kada svijet s nestrpljenjem očekuje politički kurs novog predsjednika Sjedinjenih Američkih Država. Sam Fukuyama dugo se smatrao neokonzervativcem i pripadao je krugu ljudi koji su odlučujuće utjecali na formiranje američke vanjske politike nakon 2000. godine, međutim ovom knjigom on se odriče tog naslijeđa. Tim činom knjiga postaje vrsta osobnog testamenta na kojeg ga je ponukala iračka avantura, ali i neuspjeh izraelskog IDF-a u libanonskom ratu prije dvije godine, čime je jasno uvidio da je konvencionalna vojna moć zanemariva u odnosu na moć *soft power*a, diplomacije i vojno-političkih saveza. Kao mogućí novi kurs američke vanjske politike Fukuyama zagovara 'realistični wilsonizam', odnosno nastavak tradicije američke vanjske politike i snažnog globalnog angažmana, ali koji će pažljivije voditi računa o sredstvima američke vanjske politike, koji će biti više obazriv i otvoren za suradnju s drugim državama oko čitavog niza pitanja koji su u središtu globalne politike. To bi značilo da se SAD okreću pitanju demokratskog i ekonomskog razvoja svijeta u jednom multilateralnom kursu.

Prvim poglavljem *Principles and Prudence* autor analizira politiku koja je uslijedila nakon 11. rujna 2001., a koja se sastojala od promjene na domaćem planu osnivanjem Ministarstva domovinske sigurnosti i Patriotskog akta, vojne intervencije u Afganistanu i svrgavanja talibanskog režima, donošenja Bushove doktrine koja je legalizirala preventivni napad te napada na Irak. Upravo su posljednje dvije mjere najspornije, a autor kritizira način na koji je donesena odluka o iračkom ratu smatrajući da je opasnost od iračkog oružja za masovno uništenje (WMD) preuveličana, da Pentagon nije imao planove o poslijeratnoj obnovi Iraka niti je u obzir uzet veliki val antiamerikanizma i globalna diskreditacija koje su SAD tada pretrpile. Svim navedenim aktivnostima Washington je ponovno potvrdio američku iznimnost koja se ogleda u želji za održanjem globalne hegemonije. Ona se pak u praksi realizira unilateralizmom, operacijama promjene režima i preventivnim napadima.

The Neoconservative Legacy analizira naslijeđe neokonzervativizma s kojim je poistovjećen Bushov kabinet. Fukuyamina namjera je pokazati porijeklo i intelektualnu širinu pokreta koji datira još iz razdoblja Drugog svjetskog rata, čiji su nukleus većinom činili židovski studenti na City Collegeu u New Yorku. Oni su se oštro suprotstavili komunizmu zbog negacije privatnog vlasništva i religije i jer je predstavljao globalnu prijetnju Americi. Šezde-

setih godina pokret je oštro reagirao na Johnsonov socijalni program izgradnje Velikog društva, upozoravajući da slični programi političkog voluntarizma redovito završavaju neuspjehom. Neokonzervativizam ima četiri ključne točke: snažno naglašava važnost prirode političkog poretka temeljenog na demokraciji i ljudskim pravima, ističe ulogu vanjske politike SAD-a koja može biti korištena u moralne svrhe, neučinkovitost međunarodnog prava u suočavanju sa sigurnosnim izazovima te ocjenu da su programi društvenog inženjeringa osuđeni na propast. Jedan od najeminentnijih protagonista bio je profesor Leo Strauss čija uloga nije do kraja rasvijetljena, ali koji se svojim radom oštro suprotstavljao utjecajima postmodernizma i dekonstruktivizma za koje je smatrao da ruše moralne i intelektualne stupove Zapada te je označavao povratak istinskoj tradiciji antičke političke filozofije. Središnji koncept neokonzervativizma je pitanje političkog režima. Preko Platona i Tocquevillea jasno je koju ulogu igraju moralni običaji u nastanku države, ali tu je na djelu dijalektika jer režim ima antropološku dimenziju i odlučujuće utječe na karakter ljudi, stoga je koncept promjene režima okosnica Bushove vanjske politike. Jasno je, pak, da same promjene nema bez podupirajuće strukture, odnosno bez odgovarajućeg kulturnog i povijesnog naslijeđa, društvene baze i religije tako da uspjeh nipošto nije zajamčen sam po sebi. Ključna osoba koja je oblikovala glavne postavke vanjske politike neokonzervativaca bio je Albrecht Wohlstetter, matematičar u korporaciji RAND 50-ih godina, koji se tokom narednih desetljeća oštro suprotstavljao bilo kakvom popuštanju u odnosima sa SSSR-om te uspostavi pariteta naoružanja kojeg je formirao Kissinger. Njegova stajališta bila su inkorporirana u Reaganovu politiku, a vrijedi spomenuti da je Wohlstetter bio profesor Richardu Pearlu i Paulu Wolfowitzu, kasnije jastrebovima u Bushovu kabinetu. On je pledirao za apsolutnu američku vojnu dominaciju i revoluciju u oružanim snagama koje su trebale biti tehnološki superiorne, mobilne i brze kako bi omogućile veću mogućnost intervencija, a takav koncept je svoj *crescendo* imao u Pustinjskoj oluji 1991. godine. Upravo je u tom sukobu sa Kissingerom jasna distinkcija između realizma i neokonzervativizma. Dok je posljednji posvećen vrijednostima demokracije i naglašava ključnu važnost prirode političkog režima koja treba biti glavni motiv provođenja vanjske politike, realizam upozorava na opasnosti demokratskog idealizma koji može voditi u križarstvo te postati veliko opterećenje u vanjskoj politici. Posljednji veliki ideološki input neokonzervativizmu dali su 90-ih godina William Kristol i Robert Kagan koji su zagovarali da je u posthladnoratovskom svijetu za SAD ključna uspostava benevolentne hegemonije, jačanje savezništva sa partnerskim zemljama te vojna dominacija koja će jamčiti američku sigurnost. S obzirom da su SAD predvodnik globaliziranog svijeta, promjena režima ostaje ključno sredstvo kojim će Washington jamčiti opstanak liberalnih ideja te se suprotstaviti autoritarnim tendencijama. Reaganov uspjeh u rušenju komunizma dodatno ih je uvjerio u to mišljenje, uspjeh u zemljama čiji je razvoj bio zaustavljen komunizmom kojemu se oštro suprotstavila društvena i kulturna tradicija naroda istočne Europe.

Ipak, Fukuyama ponavlja da unatoč postojanoj želji za modernizacijom čija je posljedica politički i ekonomski napredak, demokratski razvoj nikako nije zajamčen sam po sebi. On to potkrjepljuje primjerima drugih postkomunističkih zemalja čiji su politički sustavi obilježeni autoritarnim tendencijama i korupcijom, tako da uspjeh zemalja srednje i istočne Europe nikako nije jamac globalnog trijumfa demokracije jer je samu demokraciju vrlo teško konsolidirati, što u velikoj mjeri ovisi o društvenom i kulturnom faktoru. Autor poglavlje završava stavom da je odnos između moralnih ciljeva i upotrebe sile u Bushovom mandatu dobro poremećen u korist sile, i to vojne, tako da je uspjeh buduće američke vanjske politike ovisan o terminima kao što su postkonfliktna obnova, izgradnja države, razvojna pomoć, što zahtijeva promijenjeni *credo* ponašanja kao i veću suradnju sa partnerima na međunarodnom planu.

Threat, Risk and Preventive War treće je poglavlje u kojem se analizira novo obilježje sigurnosnog okruženja, činjenica da postoje nedržavni akteri koji mogu doći u posjed oružja za masovno uništenje (WMD) i protiv čije se infrastrukture nije moguće boriti na konvencionalan način. Prema takvim akterima, primjerice Hezbollahu, nije moguće primijeniti klasični model odgovora vanjske politike poput ravnoteže snaga ili *containment*, tako da to predstavlja novost u međunarodnim odnosima. Fukuyama dalje obrazlaže prirodu radikalnog islama koji je politički pokret koji zlorabi islam za svoje parcijalne političke ciljeve, tako da se pravi izazov za zapadni svijet sastoji od integracije muslimana u njihova društva jer je islamski radikalizam posljedica modernizacije, odnosno potrage za identitetom koji je za njih u globaliziranom svijetu fragmentiran i ugrožen te se stoga okreću nasilju. Arapski svijet pravi distinkciju između zapadnih vrijednosti, koje simpatizira u velikoj mjeri, te službene politike Washingtona koju kritizira zbog podrške Izraelu i autoritarnim režimima u regiji poput onog u Rijadu, stoga se i ta determinanta mora uzeti u obzir pri analizi islamskog radikalizma. Odgovor na takvu povećanu prijetnju je uslijedio u obliku Bushove doktrine koja briše granicu između preventivnog i preduhitrenog rata. Po Fukuyami, potrebno je puno političke mudrosti, sposobne i iznimno učinkovite obavještajne zajednice za vođenje takve osjetljive politike. Ona može biti jedna od mjera, ali nikako ne središnji koncept u borbi protiv proliferacije oružja za masovno uništenje i njegove poveznice sa islamskim radikalizmom. Izraelski napad na irački nuklearni reaktor Osirak 1981. primjer je dobro korištenog preduhitrenog napada, jer je očita iračka namjera bila izgradnja nuklearnog oružja. Međutim, napad na jednu zemlju samo zato što ona možda ima namjeru izgradnje oružja za masovno uništenje te stoga možda predstavlja potencijalnu prijetnju u daljnjoj budućnosti, vrlo je delikatno pitanje. Postavlja se pitanje tko ima legitimitet procijeniti takve namjere i prijetnje. Autor završava riječima o neprihvatljivosti novih preventivnih ratova i napada jer je upitno hoće li oni biti uspješni, ali je sasvim sigurno da će dovesti do daljnje američke diskreditacije, jačanja autoritarnih režima protiv kojih je napad usmjeren te daljnjeg širenja nuklearnog oružja.

Poglavlje *American Exceptionalism and International Legitimacy* utvrđuje da je prihvaćanje Busheve doktrine samo emanacija američke iznimnosti koja je u samom korijenu nastanka najmoćnije države svijeta. Ona svojom strategijom jasno poručuje da se njenoj upotrebi sile može vjerovati jer je ona mudra i moralna, dakle bazirana na temeljnim vrijednostima američkog poslanja u svijetu. Ipak, jedino je Condoleezza Rice istakla da je upotreba sile samo posljednji odgovor na prijetnju i da je potrebno provoditi minuciozne napore da se prijetnja eliminira na diplomatski način. Akt sile dopušten je jedino kada je rizik nedjelovanja veći od intervencije. Washington se nadao da će u iračkom slučaju dobiti legitimaciju *ex-post* kao u slučaju rješavanja krize na Balkanu. Sjedinjene Američke Države trebale su se više pozvati na prijašnju neučinkovitost UN-a, na iračko kršenje rezolucija Vijeća sigurnosti o razoružanju te tvrditi da je akcija protiv Saddama dio napora za provođenjem globalnog dobra jer je nuklearni Irak nedopustiv. Manjkava je bila i komunikacijska strategija Bushova kabineta u kojoj su prevladavali disonantni tonovi, a državni tajnik Powell nije pružio dovoljno napora u odnosima sa ključnim europskim partnerima gdje je u potpunosti zakazao rafiniran pristup koji ne bi bio tako agresivan nego onaj koji bi istaknuo gore navedene razloge za intervenciju.

Social Engineering and the Problem of Development daje uvod u teorijske poglede na pitanje političkog i demokratskog razvoja u čijem svjetlu trebamo gledati američke napore u postkonfliktnoj obnovi Iraka, ali i težnju za demokratskom konsolidacijom diljem svijeta. Zajednički atribut jest nedostatak adekvatne znanstvene konceptualizacije pojma razvojnog procesa, kao i činjenica da je demokratske institucije iznimno teško uspostaviti. Ekonomski razvoj je nakon Drugog svjetskog rata bio pod utjecajem Harrod Domarovog modela rasta, vjerovalo se da je razlika između bogatih i siromašnih zemalja samo u deficitu investicija potonjih te da će veći stupanj investicija dovesti do njihovog rasta. Međutim, ovaj model u stvarnosti je demantiran brojnim slučajevima političke nestabilnosti koje su omele perspektivu gospodarskog razvoja. Ne uzevši u obzir faktor ljudskog kapitala, Harrod Domarov model napravio je ključan propust koji je kasnije ipak nadomješten navedenim konceptom ljudskog kapitala, kao i modelom održivog razvoja koji je uz ekološku imao i socijalnu, demografsku i rodnu komponentu. Tržišni fundamentalizam 80-ih godina ponovio je važnost institucija jer su mnoge zemlje jednostavno nestale s ekonomske karte svijeta zbog nepostojanja adekvatnih institucija koje će regulirati ekonomsku utakmicu. Upravo je tu presudnu važnost institucija naglašavao pravac nove institucionalne ekonomije Douglasa Northa. Pravna sigurnost te postojanje institucija koje će ju jamčiti ključna je za vođenje ekonomske aktivnosti i njen uspjeh, smatrao je North. Razlika između razvoja azijskih tigrova i Latinske Amerike od '70-i godina leži upravo u autoritetu državnog aparata, njegovoj sposobnosti i snazi koji je u Aziji uspio dok u Latinskoj Americi nije. Sama izgradnja institucija te njihovo jačanje nikako nije samo tehnokratski posao nego je to politička zadaća *par excellence*. Potrebno je razbiti amalgam privatnog i javnog, eliminirati od-

nose ovisnosti, korupcije i poltronstva koji se često nalaze u skutima institucija i na temelju kojih se dijele političke sinekure što ima fatalne posljedice za razvoj. Politički razvoj nipošto nije linearan niti slijedi liniju ekonomskog. Ipak, postoji veliki stupanj korelacije između porasta BDP-a po glavi stanovnika, tako da se navodi magična granica od 6,000 \$, a uz ekonomski kriterij svakako je bitna i globalna prevlast ideja liberalne demokracije kao temelja legitimnosti. Svaki autoritaran režim tako je od samog početka izložen sumnji i prirodnoj opoziciji koja traži njegovo slabljenje i konačni nestanak.

Američka iskustva u promicanju demokracije su ambivalentna. S jedne strane je niz uspješnih primjera u azijskim zemljama: Tajvanu, Južnoj Koreji i Filipinima, dok s druge strane intervencije u Nikaragvi, Kubi, Haitiju, Somaliji i Afganistanu nisu polučile uspjeh u demokratskoj konsolidaciji, a i Bosna i Kosovo su daleko od konačne konsolidacije. Uspješno rušenje komunizma pod Reaganovim vodstvom stranica je za sebe, a svim uspješnim slučajevima zajednički je dominantan utjecaj *soft power*a; javne diplomacije, financijske podrške demokratskim snagama i njihova obuka, podrška razvoju civilnog društva, iako se i vojna prisutnost ne smije zanemariti kao bitan preduvjet snažnijeg angažmana. U autorovu fokusu su pad Miloševićeva režima u Srbiji 2000. godine te 'obojene revolucije' u Ukrajini i Gruziji. Tri karakteristike koje se moraju spojiti da bi došlo do takve promjene su slijedeće: režim mora biti autoritaran, dakle dopuštati određeni oblik sloboda, nikako ne biti totalitaran poput Sjeverne Koreje; u samom društvu mora postojati kritična svijest i kritična masa ljudi; te mora postojati američki vanjski impuls u obliku organizacija poput USAID-a, nacionalne zaklade za demokraciju (NED-a), međunarodnog republikanskog instituta (IRI-a) čija je aktivna pomoć bila presudna u konačnoj realizaciji promjene režima. U predstojećem razdoblju Washington treba jačati svoj *soft power*, povećati financijsku pomoć zemljama u razvoju u skladu s Milenijskim ciljevima UN-a, ali ju i čvrsto uvjetovati poštivanjem kriterija *good governance*a i borbe protiv korupcije. Takvo djelovanje ima i moralne i pragmatične razloge jer se time jača nacionalna sigurnost SAD-a.

Predzadnje poglavlje *Rethinking Institutions for World Order* Fukuyamin je doprinos stvaranju novog globalnog poretka. On drži da je sadašnji poredak multi-multilateralan jer uz političke institucije svijetom upravljaju i međunarodne ekonomske i druge profesionalne organizacije i institucije. Klasičan Vestfalski poredak zasnovan na apsolutnom suverenitetu država u doba globalizacije postao je *passé*, a pravi je zadatak stvaranje takvih političkih institucija koje će baštiniti i efikasnost i legitimaciju jer je sadašnji UN potpuno neučinkovit, a ujedno i nelegitiman jer se u njemu nalaze predstavnici nedemokratskih režima.

A *Different Kind of American Foreign Policy* završno je poglavlje kojim autor još jednom naglašava ključnu važnost američkog *soft power*a i nužnosti za obnovom kredibiliteta u globalnim razmjerima. Vrijednosti slobode i demokracije za mnoge su u svijetu samo lažna obmana ispod koje se kriju užasi Guantanamo i Abu Ghraiba, stoga je nužno demilitarizirati ame-

ričku vanjsku politiku koja je ionako prenapregnuta s dva rata koja vodi. Obnova savezništva, diplomacija, multilateralizam, održavanje *statusa quo* trebaju biti nova načela američke politike. Fukuyama pledira da se SAD moraju ugledati ne na Kissingerovog uzora Metternicha i njegovu ravnotežu snaga nego na malo sofisticiraniji Bismarckov model, koji je nakon vojnih uspjeha i njemačkog ujedinjenja činio sve da ne uzrokuje stvaranje anti-njemačke koalicije i koji je lavirao između velikih sila vođen načelom političke mudrosti. Bushova Amerika pokazala je sasvim suprotno lice. Bahata i arogantna politika, bojkot svih važnijih međunarodnih inicijativa poput Kyoto protokola i sporazuma o pješačkim minama, te stalno zveckanje oružjem i uloga svjetskog policajca baš je ono što se u novom razdoblju mora promijeniti ako Amerika želi zadržati svoju ulogu globalnog hegemonu koju Fukuyama, ipak, nedvosmisleno zagovara.

James Madison, jedan od američkih očeva utemeljitelja rekao je da je obilježje vođe slušanje svojih pristaša i njihovo vodstvo na temelju povjerenja, zadovoljavajući njihove potrebe, a ne na temelju straha i diktata. Ključno je pritom zadobiti to povjerenje, a ono se dobiva pažnjom, slušanjem i uvažavanjem drugoga, gledanja sebe i svijeta kroz njegovu prizmu. Svijet nije unipolaran niti je američko globalno vodstvo potpuno benevolentno. Americi je nužna velika promjena načina na koji tretiraju druge narode i svijet u cjelini. Unatoč političkoj promjeni koja slijedi, ipak je teško očekivati da će se kurs američke vanjske politike u znatnijoj mjeri promijeniti, jer glavni vanjskopolitički savjetnici i Obame i McCaina neće prezati u svojim aktivnostima da SAD ostanu neprikosnoveni svjetski lider. Najnoviji rat u Gruziji ima američki rukopis jer se Saakašvili ne bi sam odlučio na intervenciju bez američkog blagoslova. Daljnji američki pritisak za ukrajinskim i gruzijskim članstvom u NATO-u te postavljanje antiraketnog štita trenutno predstavljaju 'crvenu krpu' za Rusiju na koju je Kremlj vojnom akcijom nedavno i odgovorio, pokazujući time da su ovi događaji Rubikon kojeg se po njima ne smije prijeći.

Saša Čurljak